

תשובה להלכה ולא למעשה בענין הניגון של ארון עולם

הרה"ג ר' ניסן ליפא אלפרט זצ"ל

נשאלתי אודות מקהלה של משוררים (כאר), שבתהלת ארון עולם תוזרים ושונים את התיבות ארון עולם אחר כל פיסקא ופיסקא, וכשמגיעים לכידו אפקיד רוחי, הם מסיימים "ה' לי ולא אירא — ארון עולם, ואח"כ אומרים עוד הפעם ארון עולם אשר מלך, אם יאות לעשות כן, שמשמעו כאילו ח"ו אומרים ולא אירא ארון עולם, שלא נירא מארון העולם. תשובה: בגמ' סוכה (דף לח ע"ב) איתא אמר רבא לא לימא איניש ברוך הבא והדר בשם ה' אלא ברוך הבא בשם ה' בהדדי, (ופירש"י בד"ה לא לימא איניש, מי שאין אחר מקרא אותו, לא לימא ברוך הבא וינשים בינתיים, והדר בשם ה', דלא קיימא אוכרה אמלתא דלעיל, ומיחזי כמוציא לבטלה.)

אמר רבא לא לימא איניש יהא שמיה רבא והדר מברך, אלא יהא שמיה רבא מברך בהדדי, א"ל רב ספרא משה שפיר קאמרת (פירש"י בתמיה), אלא התם והכא אסוקי מילתא ולית לן בה. (ופירש"י הואיל וכונתו לגמור לית לן בה.)

הרי שרבא ורב ספרא נחלקו בכעין זה, שרבא סבר, שיש לרון אחר אופן מבטאו, וכיון שבאופן ביטוי שפתיו משמע שבשם ה' היא פיסקא בפני עצמה, אסור משום דנראה כמוציא שם ה' לבטלה. ורב ספרא סבר שאנו הולכים אחר כונתו, וכיון שדעתו לגמור, אין כאן איסור. והוא הדין בנידון דידן, כיון שברור לנו כונתם, שארון עולם הוא חרוז הנשנה בסוף כל פיסקא ופיסקא, לית לן בה, דהלכה כרב ספרא. ואין לדחות דשאני התם דאיירי שאומר בינו לבין עצמו, אבל בנידון דידן הם אומרים בקול רם ואושא מילתא, דלכאורה אם הנידון בגמ' הוא כשאומר כלחש, והוא יודע בעצמו שכונתו לגמור, אמאי היה סובר רבא דאסור לעשות כן כיון שדעתו לסיים בשם ה'. ויש לדחות, דאע"פ שאומר כלחש לא יאות לעשות כן, דדבורו בפני ה' צריך להיות בשפה ברורה ונעימה שאינה משתמעת לבי אנפי.

אמנם ממה שלא חילקה הגמ' דבבבול רם כו"ע מודים שאסור, ש"מ שמותו. ועוד יש להוכיח מדברי התוס', שאין נפקא מינה בין כלחש או בקול רם, שהקשו (שם ד"ה אמר רבא) ממה שאמר רבא דהמקריא בחליצה יכול

בענין הניגון של ארון עולם

לומר לא, לחודיה, ואבה יבמי, לחודיה, ולא אמרינן שמשמע שהיא אומרת שהיכם רצה ליבמי, וכן אפשר לומר לא לחודיה, חפצתי לקחתה, לחודיה, ולא אמרינן שמשמע שרוצה לקחתה, דאפסוקי מילתא לית לן בה, וחולק בזה אאביי והכא קאמר רבא דלא לימא איניש ברוך הבא וכו'. וחירצו, דלאחר ששמע רבא מרב ספרא סברה וקיבלה. הרי שאף שאומר היכם או היבמה בקול רם לית לן בה, כיון שאנו יודעים שכונתם לסיים.

איברא, שמדברי רש"י נראה שיישב קושיית התוס' באופן אחר, שהרי כתב רש"י לא לימא איניש, מי שאין אחר מקרא אותו, לא לימא ברוך הבא וינשים בינתיים וכו', דמה בעי רש"י בזה בהוספת חיבות אלו שאיירינן שאין אחר מקרא אותו, וי"ל שהוקשה לו לרש"י קושיית התוס', דרבא סותר את עצמו, דשם ביבמות (דף קו ע"ב) סבר אפסוקי מילתא לית לן בה, והכא אמר שלא יפסיק. ולפיכך כתב דשאני התם דאחר מקרא אותו וניכר לכל שכונתו לסיים אחר המקרא, ומה שפסק הוא מפני שהמקרא פסק, והמקרא ודאי דעתו לסיים, ולפיכך לא חיישינן. משא"כ כשהוא פוסק מעצמו, דלא יאות לעשות כן. וא"כ אליבא דרש"י אין ראוי שאין לחלק בין אם אומר כלחש או בקול רם. אך עכ"פ כיון שאנו רואים מתוס' שאין מחלקים, וגם מסתימת הגמ' משמע כן, יש להכריע שפיר שאין חילוק, ובכל מקום שדעתן לסיים, אין שום נדנוד איסור במה שמפסיק.

ואדרכא אם נכון באורנו בכונת רש"י יש לדמות נידון דידן למקום שמקרא לו אחר, ששם ניכר לכל סיבת הדבר שהפסיק בינתיים, דאף כאן כיון ששונים החרוז ארון עולם אחר כל משפט ומשפט, א"כ ברור לכל, שמה שאומרים לבסוף אחר ה' לי ולא אירא — ארון עולם הוא מפני שדרך שירת החרוז כן הוא, ולא שאומרים ח"ו שאין לירא מארון העולם. ואין לומר שיש לחוש להנכנסים שלא שמעו מה שאמרו קודם, דנהי שלא שמעו החזרת החרוז קודם, אבל ידוע הוא לכל שדרך ה"כאר" לחזור כמה פעמים ראש התהלה, וכדומה. ועוד, שכרבים אין לחוש לחשדא.

[שו"ר שטעיחי בהבנת דברי רש"י, ושכונתו פשוטה שקאי אמה שכתוב לעיל, הוא אומר ברוך הבא והם אומרים בשם ה', וזמ"ש"א רש"י שהיכא שאחר שמקרא ואומר ברוך הבא, שפיר יכולים לומר בשם ה' לחודיה, משא"כ כשהוא אומר כל הפיסקא אין לו להפסיק בין ברוך הבא לבין בשם ה', והוא פשוט.]

ותמיהני שלא הובא להלכה ברי"ף, ברא"ש, וברמב"ם שהלכה כרב ספרא.

ואם סוכרים כרבא, היה להם לפסוק כרבא. ואולי שסמכו הרי"ף והרמב"ם אמה שפסקו בהלכות חליצה לפי גירסתם, דמודה רבא בלא אבה יבמי כרבי זירא שאם אינה יכולה לאומרם בב"א פסולה החליצה מדין כל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבתו. ש"מ שאם יכולה לומר לא אבה יבמי בב"א, אפילו אם אומרתן בהפסק ג"כ לא איכפת לן, דאסוקי מילתא היא, וכמו שסיים כאן רב ספרא, ורבא קבלה מיניה. אלא דצע"ג שלא יביא הרמב"ם דין מפורש שנזכר בעניני תפלה, ויסמוך עצמו אדיוק מהל' חליצה.

[נ"יש לעי' בהגהות בעל הלבוש שהראה מקום למג"א סי' צו, ובחי' הגרשוני להגאון בעל עה"ג. וכן יש לעי' בגמ' סוטה כמקרא את ההלל.]

והנה בשו"ע או"ח (סי' נו סעי' א) הובא בהגהת הרמ"א שלא יפסיק בין יהא ש"ד למברך, ומצאתי שהמג"א בשם גליון הש"ך תמה, דהא למסקנת הגמ' לית לן למיחש. ועיי"ש מה שתי' המג"א. ויש לו סמוכין מפירוש המאירי למס' סוכה שכתב, וז"ל, כל שקורא פסוק שיש בו הזכרת השם, לא יפסיק בשהי' בין התיבות שלפני הזכרת השם להזכרת השם, שהרי שהייתו גורמת שתהא הזכרת השם תחלת דבורו, ולא יהא נקשר עם שלמעלה הימנו, ודומה כמו שמזכיר ש"ש לבטלה. ומ"מ בהפסק נשימה או שהיי' מועטת אין קפידא, שכל כיוצא בזה הדבר ניכר שאינו תחלת דיבורו אלא אסוקי מילתא קמייתא הוא. ועי' בדקדוקי סופרים בקשר לגי' הגמ', ומפרש שר"ס ענה בניחותא שפיר קאמרת, ומיהו הכא אסוקי מילתא ולית לן בה, כלומר, כיון דהיא הפסקה מועטת.

והיוצא מדברינו, דדינא דרבא לא הובא ברי"ף וברמב"ם, ברא"ש בטור ובשו"ע. וממה שהשמיטו דבר זה ש"מ דלית לן בה. ולא חילקו בין שהי' מועטת לזמן מרובה. ובענין חליצה שי' הרי"ף הרמב"ם והמחבר בשו"ע אה"ע ג"כ שאין הפסקה מילתא אלא א"כ אינה יכולה לקרות בב"א, דאז מעכב מדינא דר' זירא. והרא"ש והתוס' ורש"י (לפי גירסתו) פירשו דמודה רבא שצריך שיאמר בב"א לא אבה יבמי. וכן פסק הרא"ש. וצ"ע למה חשש להפסק בחליצה, ולא בקדיש ובאמירת ברוך הבא בשם ה', אף שמשתימת הסוגיות משמע כן, דבסוכה סיימה הגמ', אסוקי מילתא לית לן בה, ובחליצה סיימו, ומודה רבא בלא אבה יבמי. ואפשר שהחמירו בחליצה שלא יהא נראה כאילו אומרת שרוצה ליבמה.

אמנם כד אחינן להכא, שבתהלות ותשבחות אנו הולכים לרוב ראשונים בחר כוונתו, ואינם מחלקים בין שהי' מועטת לשתיקה מרובה, (ולרמ"א הגי' עג

מחלקים), א"כ אמאי הקפידה הגמרא פסחים (נ ע"א) שיפסיק בין היום לעל לבבך כדי שלא יהא משמעו שמקבל דוקא היום ולא למחר, דבטח שאין זה כונתו. וע"כ צריך לחלק, דבסוכה החשש הוא רק שמשמע שם בפני עצמו, או שמבדך בפני עצמו, בלי שום קשר לתיבות שקדמו, אז פסקינן לרוב ראשונים ולהמחבר, שאסוקי מילתא היא ולית לן בה, דהא אין בשהייתו שום משמעות שאומר דבר כנגד תורתנו. אבל במקום שע"י מכטאו משמע שאומר דבר היפך אמונתנו, כמו ב"כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה", שצריך שיפסיק בין אלילים לזה' שמים עשה, ואין אנו אומרים כיון שכונתו לטובה סגי בזה. וכן בק"ש שעוסק בקבלת מלכות שמים, ואם יאמר אשר אנכי מצוך — היום על לבבך, שמשמעו שהמצות זמניות הן, ולא קבועות לעד ולעולמי עולמים, צריך שיפסיק כדי שלא יבאו לטעות בלשונו ואין הולכים בחר כונתו, א"כ בנידון דידן שאומרים — ה' לי ולא אירא ארון עולם, דמשמעו שאומר שלא נירא מארון העולם, שזה מתנגד ליסודות אמונתנו, מן הנכון שיפסיק ביניהם ולא יאמרם בכת אחת.

ואף שלכאורה יש לרדן כאן מטעם ששוכרו בצדו, שאיך אפשר לומר שכונתו שאין לירא מה', שהרי מתפאר שהי' לי, ואיך אפשר ליחס אליו המחשבה הזידונה שאומר שלא אירא מארון העולם. ואף שלפי האמונה התפלה בשתי רשויות יש להסביר שהי' לי, ולפיכך אינני ירא מארון עולם, עי' בגמ' מגילה, שכשתירגמו התורה לתלמי המלך פתחו באלקים ברא בראשית כדי שלא יטעה הקורא לחשוב שיש שני כוחות אלקיים בראשית וא-לקים, וגם בזמננו ישנם פוקרים שאומרים שאין הקב"ה משגיח על העולם באמרם שאלקים חיים, כלשון סגי נהור, ומכל הנ"ל נראה שאינו נכון לסיים ככה, ושיש להפסיק בנשימה בינתיים.

אמנם אם יסיימו רוב הקהל או מקצתם הי' לי ולא אירא, ואחרים יאמרו ארון עולם אתי שפיר, דהוה כמו שמקרינן את ההלל, שעונה אחר כל דבר הללוי, או כמו שקרא משה את השירה כמקרא את ההלל, שלפירוש"י על כל דבר ודבר שאמר משה ענו אשירה לה', כנלפענ"ד.

ועוד יש עצה לכאורה אם ישנו את הנגינה מה' לי ולא אירא, לארון עולם, עד שיהא ניכר מנגינתם, שלא אירא הוא סוף דבר, וארון עולם הוא מימרא בפני עצמו, מסתבר שמהני, ומה"ט לא הוזכר שבקריאת התורה יפסיק בין היום לעל לבבך, כיון שקורא בטעמים, א"כ קורא תיבת היום בטפחא שהוא מפסיק, ושפיר יכול להסמיך לזה על לבבך, כנלפענ"ד.

(אגב אעיר שהרמב"ם לא הביא להלכה שיפסיק בין היום לעל לבכך. ותמיהני שלא עמדו ע"ז נושאי כליו. ואולי כיון דבעל המימרא שם הוא רבא, א"כ י"ל שרבא לשיטתו, שאמר בסוכה לא לימא איניש ברוך הבא, והדר בשם ה', והולכים בתר מבטאו ולא בתר כונתו. אבל לפי מה שפסק הרמב"ם כרב ספרא, דאסוקי מילתא לית לן בה, ואף שממבטאו משמע דאומר בשם ה' בפני עצמו, כיון שכונתו לגמור לית לן בה, ה"ה שגם כאן לית לן בה אם אינו מפסיק בין היום לעל לבכך. ואף שהערוך לנר למס' יבמות כתב שאף הרמב"ם מצריך שלכתחלה יאמר לא אבה יבמי בב"א, ורק בדיעבד אינו מעכב, והיינו רבא לשיטתו, ע"כ צ"ל שלדינא יש נפקא מינה, שדוקא בענין חליצה אנו חוששים לדברי רבא ולא בתהלות, דאחרת היה להרמב"ם להביא דין זה ביבמות גם כן, ומדהשמיטו ש"מ שסבר כרב ספרא. אלא שבהל' חליצה פסק כרבא וסובר שגם רבא מצריך לכתחלה, ואולי שהוא מטעם שבארנו לעיל, דאם אומרת לא ומפסקת בשהייה, ואח"כ אומרת אבה יבמי, משמע להיפך מכונת התורה, וע"ז צריך להחמיר לכתחלה. אבל כאן בהיום על לבכך סובר הרמב"ם דאינו משמע כ"כ לנגוד דברי התורה, שהרי גם באומרו היום על לבכך ביחד, יש להעמיס בכונתו שהדברים שמחים לו. כאילו קיבלם היום, ולפיכך סובר דהוה רבא לשיטתו, ולא פסקינן כמותו, משא"כ המחבר וש"ר סוברים דהכא באנכי מצוך היום מודים, כיון שאפשר להשתמע שהיום לעשותם ולא מחר.)